

УДК 94(477.7):26/28 «18/19»

Наталія Діанова

СВІТОЧ ПРАВОСЛАВ'Я НА ЗЕМЛЯХ КРИМСЬКИХ

[Рец.: Калиновский В. В. «Древностей – и замечательных, и интересных, и красивых – непочатый уголок»: Церковное крымоведение (1837-1920): монография / В. В. Калиновский / под. ред. и вступ. ст. А. А. Непомнящего. – К.; Симферополь: Антиква, 2012. – 340 с., ил.]

З кінця ХХ ст. в історіографії спостерігається стійкий інтерес дослідників до церковної історії Південної України. Студіювання історії православної церкви не змогли залишити поза їхньою увагою проблему багатовекторної діяльності духовенства. Як наслідок – з'явилися окремі дослідження, що стосуються науково-історичної роботи священнослужителів. Підтвердженням цього є монографія кримського дослідника В. В. Каліновського з ліричною назвою – «Древностей – и замечательных, и интересных, и красивых – непочатый уголок»: Церковное крымоведение (1837-1920)». Предметом дослідження автора стала діяльність православного духовенства в галузі вивчення та охорони церковних старожитностей Криму.

Наукова значимість цієї праці зумовлена тим, що у вітчизняному науковому дискурсі фактично відсутні цілісні наукові дослідження, що стосуються зазначеної проблематики.

Рецензована робота В. В. Каліновського як за своєю архітектонікою і структурою, так і за постановкою проблеми й фактичним викладенням матеріалу виділяється серед інших праць своєю оригінальністю та самодостатністю. Структура монографії представлена п'ятьма главами, дві з яких поділені на розділи. Ознайомлення з монографічним дослідженням дає підставу стверджувати, що воно здійснено завдяки залученню значного комплексу нових або недостатньо повно використаних попередниками джерел та через представлення широких принципів узагальнень, теоретичних викладів на підставі вже актуалізованого документального матеріалу і переосмислення наявного історіографічного доробку попередників.

Необхідно віддати належне високому рівню здійсненого автором аналізу історіографічного доробку попередників та джерел з історії церковного кримознавства, поданого в двох перших главах. Безумовно це є позитивним моментом рецензованої праці.

У третій главі, користуючись модерними методологічними підходами, автору значною мірою вдалось висвітлити діяльність Херсонсько-Таврійського архієпископа Інокентія (Борисова), під безпосереднім керівництвом якого розпочалося відродження християнських святинь Криму. В. В. Каліновський не оминув увагою й досить дискусійне питання щодо місця ймовірного хрещення князя

Володимира Святославовича та проблеми спорудження храму Св. Володимира в Херсонесі. Проте віддаючи належне внеску Інокентія (Борисова) у пошуки та реконструкцію церковних старожитностей Криму, не варто забувати про роль першого архієпископа Херсонської і Таврійської єпархії Гавриїла (Розанова) в цьому процесі. Тим паче, що нижня хронологічна межа монографічного дослідження розпочинається з 1837 р., що зумовлено часом заснування вище вказаної єпархії. Саме архієпископ Гавриїл (Розанов) ініціював проведення історичного дослідження стародавніх християнських пам'яток у містах Криму: Феодосії, Керчі, Судаку, Старому Криму та навколишній місцевості ще на початку 1830-х рр. Про це свідчать і архівні документи, які зберігаються в Санкт-Петербурзькому філіалі архіву Російської академії наук. У 1844 р. архієпископ опублікував частину знайдених матеріалів, які торкалися Феодосійського повіту. Решта документів, де містяться дані про 65 церковних храмів Сімферопольського повіту, залишилися в рукописному вигляді. Історична діяльність Гавриїла (Розанова) активізувала процес збереження та відродження християнських пам'яток його послідовниками, насамперед Інокентієм (Борисовим).

Приємне враження викликає четверта глава монографії, де спираючись на значну кількість опублікованих та архівних джерел автор дослідив археологічні розкопки на території Херсонеса впродовж 1857-1920 рр. Ця глава добре структурована й представлена трьома розділами. Перший із них стосується археологічних досліджень в городищі, які здійснювались на чолі з настоятелем Херсонеського монастиря Євгенієм (Еклітейнгом) (у монографії – Екштейном). Автор наводить різні точки зору щодо діяльності ігумена, проте очевидним досягненням вважає будівництво собору Св. Володимира при збереженні фундаменту та стін давньогрецької церкви. В окремий розділ В. В. Каліновський виокремив проблему співпраці ченців монастиря Св. Володимира з Одеським товариством історії і старожитностей (ОТІС) впродовж 1876-1887 рр. Варто зазначити, що архієреї та архімандрити зазвичай були членами Товариства. Автору вдалось дослідити не завжди прості, але плідні стосунки, які склалися між духовенством та ОТІС у процесі археологічних робіт на території Херсонеса. Важко не погодитись із авторською позицією, що взаємини ченців монастиря з імператорською Археологічною комісією стали окремою віхою в дослідженні Херсонеса. Заслугове на увагу аналіз співпраці, суперечностей та пошуків компромісу між монастирем і зазначеним науковим товариством.

У п'ятій главі монографії особливу увагу привертає перший розділ, який стосується внеску духовенства в охорону пам'яток культури новоутвореної Таврійської і Сімферопольської єпархії впродовж 1859 – 1920 рр. Він насичений значною кількістю фактологічного матеріалу, що свідчить про плідно проведену автором евристичну роботу. Добре

виписані персоналії духовних осіб. Неоднозначне враження викликає другий розділ, де досліджено роботу православного духовенства в наукових товариствах півдня України. На наш погляд досить поверхово розглянуто співпрацю духовенства з Одеським товариством історії і старожитностей. Основну увагу автор зосередив на діяльності духовних осіб у складі Таврійської вченої архівної комісії, яка дійсно відзначалась активністю й результативністю. У незначному за обсягом третьому розділі здійснено спробу проаналізувати участь духовенства в роботі Церковного історико-археологічного товариства Таврійської єпархії, яке проіснувало дуже короткий проміжок часу і не встигло належним чином налагодити свою діяльність.

Заключна частина монографії становить лише одну сторінку і має скоріше філософський характер. На нашу думку варто було подати більш ґрунтовні висновки, що посилює б наукову цінність роботи.

Серед багатьох позитивних моментів варто вказати на наявність багатого ілюстративного матеріалу. Здебільшого це фотографії православного духовенства та дослідників Південної України, зображення храмів та копії документів.

Зазначені в рецензії зауваження та побажання не знижують цінності монографічного дослідження В. В. Каліновського, яке виконане на високому науково-методологічному рівні й характеризується глибиною розкриття теми, самостійністю та оригінальністю. Не виникає сумнівів, що воно викликатиме інтерес у науковців і матиме практичне застосування. Хочеться побажати молодому талановитому досліднику нових творчих звершень і наукових праць.

Natalya Dianova

«The orthodox torch on the Crimean lands» [Reference: Kalinovskiy V. V. «Antiquities as untouched corner are regarded both remarkable, interesting, & at the same time beautiful»: The church research of the Crimea (1837-1920): Monograph / V.V.Kalinovskiy / under edition & itr. of the article A. A. Nepomnyaschiy. – K.; Simferopol: Antikva, 2012. – 340 p., il.]

Наталія Дианова

«Светоч православия на землях крымских» [Рец.: Калиновский В. В. «Древностей – и замечательных, и интересных, и красивых – непочатый уголок»: Церковное крымоведение (1837-1920): монография / В. В. Калиновский / под. ред. и вступ. ст. А. А. Непомнящего. – К.; Симферополь: Антиква, 2012. – 340 с., ил.]